

АГРАРНА ЕКОНОМІКАDOI: [10.26565/2311-2379-2021-101-05](https://doi.org/10.26565/2311-2379-2021-101-05)

УДК. 338.31:[633/635:631.583] (677)

С. Г. МЕЛЬНИЧЕНКО

аспірантка

асистентка кафедри водних біоресурсів та аквакультури

Херсонський державний аграрно-економічний університет

вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5940-7943>, e-mail: sofiya.melnichenko.98@gmail.com**О. Г. МОРОЗОВА**

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри економіки та фінансів

Херсонський державний аграрно-економічний університет

вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6501-3561>, e-mail: postolgamorozova@gmail.com**Л. М. БОГАДЬОРОВА**

кандидат географічних наук, доцент

доцент кафедри науки про Землю та хімії

Херсонський державний аграрно-економічний університет

вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9072-3434>, e-mail: lbohadorova09@gmail.com**ПРОСТОРОВО-ЧАСОВА ДИНАМІКА ЯКІСНИХ ЗМІН ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР У ФЕРМЕРСЬКИХ
ГОСПОДАРСТВАХ УКРАЇНИ У 2015 ТА 2019 РОКАХ**

Фермерські господарства є одним з найпоширеніших видів сільськогосподарських підприємств на території України. Досвід зарубіжних країн показує, що для формування та ефективного розвитку сільськогосподарських галузей в державі основою повинні бути фермерські господарства. Вони є однією з ефективних форм господарювання з належним рівнем організації технологічних процесів виробництва та оптимальною впорядкованістю території. Проте, стрімкі ринкові перетворення та економічна криза протягом останніх років негативно відображаються на діяльності фермерських господарств. Теоретичні аспекти дослідження агропромислового комплексу, зокрема і рослинницької галузі України висвітлені у працях таких вітчизняних вчених: Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Табінський В. А., Колесник Є. О., Сіліна І. С., Уркевич В. Ю., Мохненко А. С. та ін. На формування конкурентоспроможності фермерських господарств на вітчизняному ринку впливає значна кількість проблем, таких як: низький рівень спеціалізації; недостатній рівень розвитку інфраструктури виробництва, переробки та збуту продукції; недосконала структура виробництва та її матеріальне та технічне забезпечення. Для вирішення означених проблем необхідна наукова розробка та практичне впровадження комплексу заходів, які будуть сприяти підвищенню ефективності діяльності фермерських господарств. Метою статті є дослідження просторово-часових тенденцій ефективності розвитку рослинницької галузі у фермерських господарствах регіонів України. Об'єктом дослідження є рослинницька галузь України. Предметом дослідження є просторово-часові тренди ефективності розвитку рослинницької галузі регіонів України. У процесі дослідження використовувались статистичні дані просторово-часової діяльності фермерських господарств у розрізі регіонів за 2015 – 2019 рр. Також були використані попередні наукові доробки вітчизняних вчених. Під час проведення дослідження нами були застосовані такі методи: статистичний, картографічний та порівняльно-географічний. На сільськогосподарське виробництво впливає безліч різноманітних чинників, які визначають особливості його функціонування (природничо-географічні та суспільно-географічні). Територія України має вигідне географічне, транспортне та геополітичне положення. Демографічні ж особливості сільських територій мають негативні тенденції, що в свою чергу є чинником, який визначає агровиробництво території. Тому необхідно взяти всіх заходів для того, щоб стабілізувати демографічне становище сільських територій. До природно-географічних чинників слід віднести: клімат та агрокліматичні ресурси, які на всій території України є дуже сприятливими для розвитку рослинницької галузі. Незважаючи на сприятливі умови для розвитку сільськогосподарського комплексу, впродовж останніх років

по всій території України спостерігається негативна динаміка щодо зменшення ефективності виробництва рослинницького комплексу. Тому, дослідження просторово-часової динаміки галузевої та внутрішньогалузевої спеціалізацій та виявлення територіальних дисбалансів у сільськогосподарському землекористуванні України, їх причин та шляхів вирішення є досить актуальною науковою проблемою сьогодення. Для підвищення економічної ефективності та безперервного функціонування фермерських господарств, наша держава повинна вжити таких заходів: вдосконалення законодавчої бази; якісна підготовка кваліфікованих кадрів; оновлення матеріально-технічної бази; надання довгострокових та низьковідсоткових кредитів; оновлення систем зрошення та ін.

Ключові слова: **рослинництво, фермерське господарство, інноваційні технології, ефективність виробництва, сільське господарство.**

JEL Classification: Q11, D20, R13.

Постановка проблеми. Рослинництво на території України набуло поширення не лише в ОГН та підприємствах, але й у фермерських господарствах. Фермерські господарства є одним з найпоширеніших видів сільськогосподарських підприємств на території України. Досвід зарубіжних країн показує, що для формування та ефективного розвитку сільськогосподарських галузей в державі основою повинні бути фермерські (або їх ще називають особисті селянські господарства) господарства. Вони є однією з ефективних форм господарювання з належним рівнем організації технологічних процесів виробництва та оптимальною впорядкованістю території. Проте, стрімкі ринкові перетворення та економічна криза протягом останніх років негативно відображаються на діяльності фермерських господарств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні особливості функціонування рослинницького комплексу України у різних формах господарювання, головні проблеми та перспективи розвитку висвітлені у працях таких вітчизняних вчених: Малік М. Й, Шпикуляк О. Г. (Малік & Шпикуляк, 2018; Малік, Шпикуляк, & Мамчур, 2018), Саркісов А. Ю. (Sarkisov, Bohadorova, & Bohadorova, 2018; Богадьорова, Мельниченко, & Маркелюк, 2020).

Специфічні особливості становлення та розвитку рослинницького комплексу в умовах соціально-економічних трансформацій на території України досліджено у працях: Шубравська О. В. (Шубравська, 2015), Підлісецький Г. М., Товстопят В. Л., Бурилко А. В. (Підлісецький, Товстопят, & Бурилко, 2008), Климчук О. В. (Климчук, 2017), Бабич Т. (Бабич, 2018), Мацибора Т. В. (Мацибора, 2018). У працях означених авторів виявлені основні закономірності розвитку галузей рослинництва та основні тенденції у рослинницькому секторі держави за період отримання Україною незалежності.

І нарешті, дослідженням розвитку галузей рослинництва у фермерських господарствах, їх тенденціям, проблемам та перспективам розвитку займалися і займаються такі українські вчені, як: Табінський В. А., Колеснік Є. О., Сіліна І. С. (Табінський, Колеснік, & Сіліна, 2016), Уркевич В. Ю. (Уркевич, 2016), Мохненко А. С. (Мохненко, 2012), Аверчев О. В., Аверчева Н. О. (Аверчев & Аверчева, 2020), Олійник А. С. (Олійник, 2015), Демчак І. М., Свиноус І. В., Микитюк Д. М., Сидорук О. П., Биба В. А. (Демчак та ін., 2016), Маренич Т. Г., Борисовський Д. В. (Маренич & Борисовський, 2015), Алескерова Ю. В., Гурницька С. О. (Алескерова & Гурницька, 2018), Дудник О. С. (Дудник, 2016), Голубев А. (Голубев, 2017) та ін.

В умовах сьогодення, сімейні фермерські господарства є формами підприємницької діяльності, які здебільшого спрямовані на задоволення продовольчих та економічних потреб власників та їх сімей. Вони, в класичному баченні є так званим «ринковим інститутом», який залежить від суспільного прогресу, постійним системним збільшенням рівня валового виробництва та рівня продовольчого забезпечення. На даний час існують проблеми правової інституціоналізації та бездієвий механізм фінансового стимулювання, які повною мірою заважають становленню фермерських господарств як суб'єктів господарювання (Малік, Шпикуляк, & Мамчур, 2018; Уркевич, 2016).

В XXI столітті розвиток фермерських господарств повністю залежить від людини, тобто від того наскільки ефективно та раціонально їх власник може використати природно-географічні та суспільно-географічні умови та свій «господарський хист» у виробничій діяльності (Мохненко, 2012). Відсутність законодавчої бази та фінансової підтримки фермерства унеможливує його повноцінне становлення на українському та міжнародному ринку.

На території України в користуванні фермерських господарств знаходиться приблизно 11 % сільськогосподарських угідь, що говорить про те, що вони є досить таки потужною формою ведення сільськогосподарської діяльності. Проте, на формування їх конкурентоспроможності на вітчизняному ринку впливає значна кількість проблем, таких як: низький рівень спеціалізації; недостатній рівень розвитку інфраструктури виробництва, переробки та збуту продукції; недосконала структура виробництва та її матеріальне та технічне забезпечення. Для вирішення означених проблем необхідна наукова розробка та практичне впровадження комплексу заходів, які будуть сприяти підвищенню ефективності діяльності фермерських господарств (Аверчев & Аверчева, 2020).

Метою статті є виявлення та характеристика просторово-часових тенденцій ефективності розвитку рослинницької галузі у фермерських господарствах регіонів України. Об'єктом дослідження є рослинницька галузь України.

Предметом дослідження є просторово-часові тренди ефективності розвитку рослинницької галузі регіонів України.

Матеріали і методи досліджень. У процесі дослідження використовувались статистичні дані просторово-часової діяльності фермерських господарств у розрізі регіонів за 2015 – 2019 рр. (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки). Також нами були використані попередні наукові доробки вітчизняних вчених.

Під час проведення дослідження нами були застосовані такі методи: статистичний, картографічний та порівняльно-географічний. Під час збору та обробки даних щодо діяльності фермерських господарств України нами були застосовані статистичні методи. За допомогою ГІС-технологій та картографічного методу нами були розроблені картосхеми просторово-часової динаміки рівня рентабельності галузей рослинницького комплексу нашої держави. Порівняльно-географічний метод був використаний при дослідженні та порівнянні просторових відмінностей за рівнем рентабельності рослинництва України.

Основні результати дослідження. На сільськогосподарське виробництво впливає безліч різноманітних чинників, які визначають особливості його функціонування. До головних факторів відносять: природничо-географічні та суспільно-географічні.

До суспільно-географічних чинників належать такі як:

- демографічні особливості території;
- взаємозв'язок в системі «місто-село», інакше кажучи взаємозв'язки між споживачами та товаровиробниками (сільське та міське населення);
- транспортно-географічне положення;
- географічне розташування;
- властивості структури споживання;
- міжрегіональні взаємозв'язки.

Територія України має вигідне географічне, транспортне та геополітичне положення. Демографічні ж особливості сільських територій мають негативні тенденції, що в свою чергу є чинником, який визначає агровиробництво території. Тому необхідно вжити всіх заходів для того, щоб стабілізувати демографічне становище сільських територій.

До природно географічних чинників слід віднести: клімат та агрокліматичні ресурси, які на всій території України є дуже сприятливими для розвитку рослинницької галузі.

Негативна динаміка спостерігається у зменшенні кількості фермерських господарств на території нашої держави (табл. 1). Зазначимо, що у 2015 році їх кількість становила 32303 господарства, у 2017 досягла 34137, а протягом наступних років почала стрімко зменшуватись, і у 2019 році становить вже 32452 фермерських господарства.

Таблиця 1 – Часова динаміка зміни кількості фермерських господарств в Україні

Table 1 – Temporal dynamics of change in the number of farms in Ukraine

Рік	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість фермерських господарств	32303	33682	34137	33164	32452

Джерело: Складено на основі даних (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки)

Крім того, негативні тенденції наявні і в ефективності виробництва. Якщо порівнювати фермерські господарства з сільськогосподарськими підприємствами, то як у 2015 році, так і в

2019 році, ми можемо побачити, що рівень рентабельності сільгосп підприємств дещо більший, ніж фермерських господарств (табл. 2). У 2015 та 2019 рр. в обох формах господарювання відбувається негативна динаміка — зменшення рівня ефективності сільськогосподарського виробництва, проте на сільськогосподарських підприємствах України, рентабельність все ж таки більша. Основними причинами меншого рівня рентабельності у фермерських господарствах є: недостатнє фінансове забезпечення; переважання на території України історичних (класичних) ферм з так званими «одноосібними» власниками; недостатнє правове забезпечення функціонування фермерських господарств; недотримання сівозмін та «біологічності» землеробства.

Таблиця 2 – Показники рентабельності галузей рослинництва у сільськогосподарських підприємствах та фермерських господарствах у 2015 та 2019 роках на території України
Table 2 – Indicators of profitability of crop industries in agricultural enterprises and farms in 2015 and 2019 in Ukraine

Назва галузі рослинництва	Сільськогосподарські підприємства, у %		Фермерські господарства, у %	
	2015	2019	2015	2019
Зернові та зерновобобові	42,6	11,8	38,6	14,5
Соняшник	78,4	23,5	71,5	24,7
Цукрові буряки	27,7	-15,4	16,1	-4,8
Овочеві культури	32	2,8	43,8	17,8
Картопля	24,6	15,4	21,5	50,3
Плодово-ягідні культури	58,3	6,2	66,2	38,6
Виноград	92,9	-7,2	38,2	0,9

Джерело: складено на основі даних (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки)

На рис. 1 представлені порівняльні діаграми ефективності галузей рослинництва в Україні у 2015 та 2019 роках на фермах. Рентабельність виробництва усіх сільськогосподарських культур дуже знизилась, а виробництво цукрових буряків взагалі стало збитковим — -4,8 %.

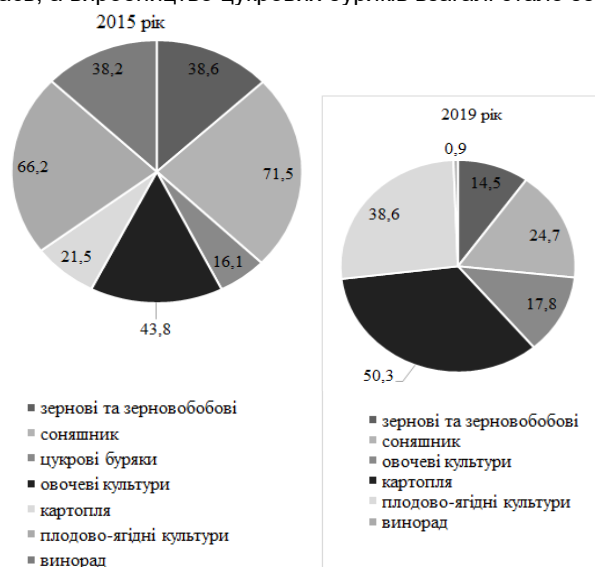

Рис. 1. Загальноукраїнські показники рентабельності виробництва сільськогосподарських культур у фермерських господарствах у 2015 та 2019 роках
Fig. 1. All-Ukrainian indicators of profitability of crop production on farms in 2015 and 2019

Джерело: складено на основі даних (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки)

Серед галузевого складу рослинництва, найбільшого поширення на території України набули зернові та зерновобобові культури. У 2015 році загальноукраїнський показник рентабельності виробництва становив 38,6%, а в 2019 році він зменшився до 14,5 %.

Якщо розглядати ефективність виробництва в розрізі областей України, то у 2015 році виробництво по всій території України було ефективним і коливалось в межах від 24,3 % до 47,2 %, з найбільшими показниками у: Сумській (47,2 %), Запорізькій (45,9 %), Кіровоградській (44,3 %), Миколаївській (44,2 %) та Херсонській (43,6 %) областях. У 2019 році ефективність сільськогосподарського виробництва значно зменшилася і коливалась по регіонах України в межах 4,7 % – 27 %; збитковим було виробництво тільки у Закарпатській області (-2,7) % (рис. 2)

До іншої, поширеної у фермерських господарствах культури належить соняшник. Рентабельність його виробництва у 2015 році становила 71,5 %, а в 2019 році – 24,7 %. У 2015 році, виробництво соняшнику було прибутковим по всіх регіонах України і становило 1 % - 106,9 %, з найбільшими показниками у: Харківській (106,9 %), Луганській (95,6 %), Полтавській (90,1 %) Дніпропетровській (87,4 %) та Запорізькій (86,8 %) областях. У 2019 році рентабельність виробництва знизилася до 12,2 % – 78 %, а в Івано-Франківській області взагалі, склала – (-0,4 %). (рис. 3)

Оскільки виробництво соняшника в Україні є експортно-орієнтованою галуззю (експортується більше ніж в 56 країн світу), то в державі необхідно забезпечити всі необхідні умови для нарощення обсягів виробництва та підвищення ефективності. При цьому, зважати на раціональне використання земельних ресурсів та дотримання ротації культур.

Стосовно рентабельності цукрових буряків у 2015 та 2019 роках, то вони становили 16,1 % і (-4,8) % відповідно, що говорить про те, що дане виробництво стало неприбутковим. Так, у 2015 році ефективність виробництва цукрових буряків по Україні коливалась в межах 3,2 % – 47% з найбільшими показниками у: Дніпропетровській (47 %), Київській (41,8 %), Полтавській (39,3 %), Харківській (33,1 %) та Тернопільській (29,1 %) областях; на Чернігівщині виробництво було збитковим (-15,7 %). У дев'ятьох областях України виробництво цукрових буряків у фермерських господарствах було відсутнім. У 2019 році рентабельність виробництва зменшилася і становила 01 % – 39,6 %, а в таких областях як: Вінницька, Київська, Кіровоградська, Сумська, Тернопільська та Хмельницька – збитковим (-30,3 % – 0 %). У Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Херсонській та Чернівецькій – виробництво відсутнє. (рис. 4)

Таким чином, ми бачимо, що незважаючи на свою харчову цінність, вирощування цукрового буряку не набуло поширення на території України, причинами чого є висока собівартість виробництва та несприятлива кон'юнктура ринку.

Рівень рентабельності овочевих культур у Україні у 2015 році становив 43,8 %, а в 2019 році зменшився до 17,8 %. Відносно 2015 року, то рівень ефективності виробництва коливався в межах 6,4 % – 161,4 %, з найбільшими показниками в: Івано-Франківській (161,4 %), Донецькій (102,3 %), Чернівецькій (92,7 %), Миколаївській (68,2 %) та Кіровоградській (63 %) областях. У 2019 році ефективність виробництва значно знизилася і коливалась в межах 3,1 % – 103,2 %. У таких областях як: Донецька, Житомирська, Запорізька, Луганська, Миколаївська та Одеська, виробництво взагалі було збитковим – (-30,2) % – 0 % (рис. 5).

Такі тенденції в овочівництві пов'язані перш за все з тим, що для вирощування цих культур необхідне використання зрошуваних земель і попит на ринку (на території України в цій галузі діє система «село – приміська територія», тобто овочівництво набуває розвитку лише в селищах, які близько розміщені до міст).

Відносно виробництва картоплі у фермерських господарствах, то вона є єдиною сільськогосподарською культурою, де у період 2015–2019 рр. відбулося підвищення її рентабельності: 21,5 % і 50,3 % відповідно. Так, у 2015 році виробництво картоплі по всій території держави було рентабельним і коливалось в межах 6,4 % – 121,4 %, з найбільшими показниками у: Чернівецькій (121,4 %), Сумській (67,8 %), Кіровоградській (61,9 %), Хмельницькій (60,7 %) та Харківській (42,5 %) областях. У 2019 році ефективність виробництва по регіонах України коливалась в межах 1,3 % - 189,2 %; а в таких регіонах як: Донецька, Кіровоградська, Миколаївська та Одеська області виробництво було збитковим (-100 % – 0 %) (рис. 6).

Рис. 2. Просторово-часова динаміка зміни рівня рентабельності зернових і зерновобобових культур у фермерських господарствах по регіонах України
Fig. 2. Spatio-temporal dynamics of changes in the level of profitability of cereals and legumes in farms in the regions of Ukraine

Джерело: складено на основі даних (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки)

Рис. 3. Просторово-часова динаміка зміни рівня рентабельності соняшнику у фермерських господарствах по регіонах України
Fig. 3. Spatio-temporal dynamics of changes in the level of profitability of sunflower in farms by regions of Ukraine

Джерело: складено на основі даних (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки)

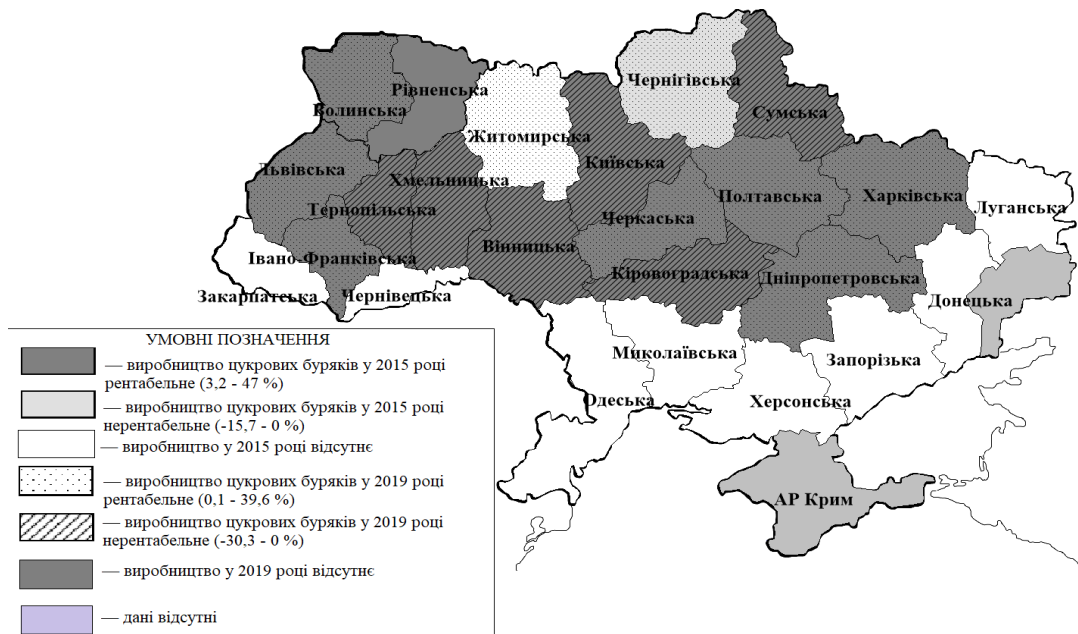

Рис. 4. Просторово-часова динаміка зміни рівня рентабельності цукрових буряків у фермерських господарствах по регіонах України

Fig. 4. Spatio-temporal dynamics of changes in the level of profitability of sugar beets in farms by regions of Ukraine

Джерело: складено на основі даних (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки)

Рис. 5. Просторово-часова динаміка зміни рівня рентабельності овочевих культур у фермерських господарствах по регіонах України

Fig. 5. Spatio-temporal dynamics of changes in the level of profitability of vegetable crops in farms by regions of Ukraine

Джерело: складено на основі даних (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки)

Рис. 6. Просторово-часова динаміка зміни рівня рентабельності картоплі у фермерських господарствах по регіонах України

Fig. 6. Spatio-temporal dynamics of changes in the level of profitability of potatoes on farms in the regions of Ukraine

Джерело: складено на основі даних (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки)

Виробництво плодово-ягідних культур, так само як і овочевих зорієнтоване на великі міста, оскільки головними споживачами є їх жителі. У період 2015–2019 рр. загальноукраїнський показник рентабельності виробництва плодово-ягідних культур становив 66,2 % і 38,6 % відповідно. У 2015 році ефективність виробництва коливалась в межах 4,4 % – 357,7 %, з найвищими показниками у: Тернопільській (357,7 %), Волинській (138,8 %), Полтавській (113,7%) та Закарпатській (45,2 %) областях. У трьох регіонах України виробництва було відсутнім, а в п'ятох – збитковим (рис. 7). У 2019 році ефективність виробництва знизилася і коливалась по регіонах України в межах 4,4 % – 172,3 %, а в семи областях виробництво було неефективним (рис. 7).

Вирощування та виробництво винограду у фермерських господарствах в Україні не набуло значного територіального поширення і наявне лише в окремих регіонах (рис. 8). Протягом 2015 та 2019 років у виноградарстві спостерігалась негативна динаміка: 38,2 % і 0,9 % відповідно. Так, у 2015 році регіонами з високою рентабельністю виробництва були: Закарпатська (196,2 %), Херсонська (159,1 %), Харківська (104,3 %) та Миколаївська (49,8 %) області. А у 2019 році ефективність виробництва знизилася до 0,3 % – 25 %, і була додатною лише в Запорізькій (25 %), Донецькій (13,3 %), Одеській (2,3 %) та Полтавській (0,3 %) областях (рис. 8).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у процесі проведеного дослідження, ми виявили просторово-часові особливості у розвитку рослинницького комплексу фермерських господарствах по регіонах України, та дійшли висновків, що на сьогоднішній день у ефективності виробництва галузей рослинництва у територіальному відношенні існують певні диспропорції.

Статистичні дані свідчать, що в період з 2015 по 2019 роки ефективність усіх галузей рослинництва по території України у фермерських господарствах істотно знизилася, а в деяких галузях виробництво взагалі стало неефективним.

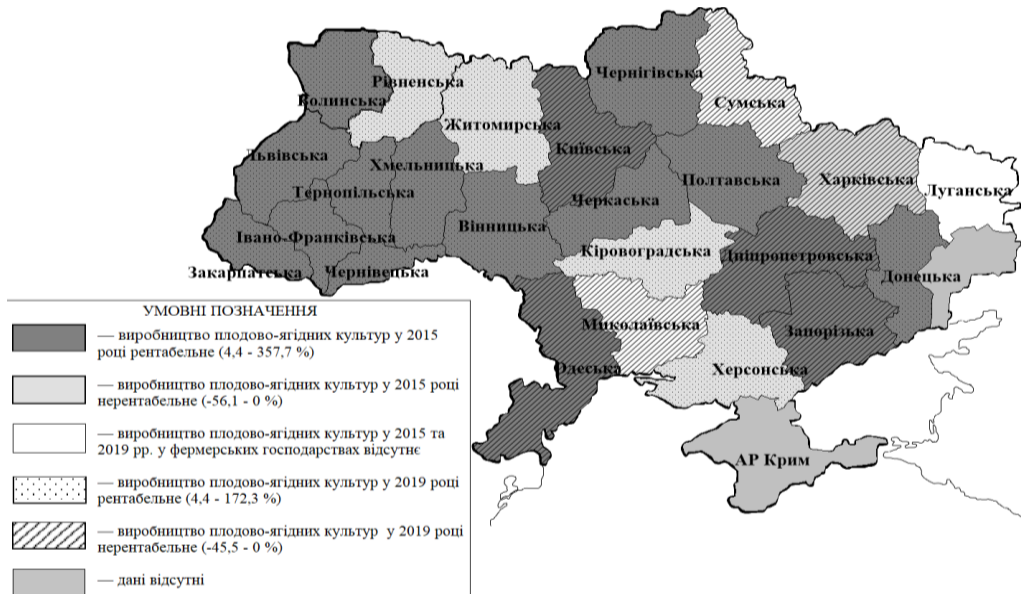

Рис. 7. Просторово-часова динаміка зміни рівня рентабельності плодово-ягідних культур у фермерських господарствах по регіонах України
Fig. 7. Spatio-temporal dynamics of changes in the level of profitability of fruit and berry crops in farms by regions of Ukraine

Джерело: складено на основі даних (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки)

Рис. 8. Просторово-часова динаміка зміни рівня рентабельності виробництва винограду у фермерських господарствах по регіонах України
Fig. 8. Spatio-temporal dynamics of changes in the level of profitability of grape production on farms in the regions of Ukraine

Джерело: складено на основі даних (Сільське господарство України за 2015 та 2019 роки)

Негативні тенденції у виробництві, які склалися у рослинницькому комплексі України, свідчать про цілу низку проблем у фермерських господарствах, які потребують негайного вирішення.

Слід сказати, що фермерські господарства мають ряд переваг над іншими формами сільськогосподарських підприємств в Україні, тому мають всі передумови для розвитку, а їх розвиток залежить від стабільності, як політичного так і економічного характеру.

Саме тому, для підвищення економічної ефективності та безперебійного функціонування фермерських господарств, наша держава повинна вжити всіх необхідних заходів та забезпечувати їх підтримку. До таких заходів, слід віднести:

1) оновлення матеріально-технічної бази для сільськогосподарського виробництва у фермерських господарствах;

2) якісну підготовку кваліфікованих кадрів у вищих навчальних закладах України та забезпечення всіх необхідних умов праці для того, щоб вони мали бажання працювати в сільській місцевості;

3) вдосконалення нормативно-правової бази, яка б регулювала діяльність фермерств у державі;

4) надання довгострокових низьковідсоткових кредитів для забезпечення селян коштами для розвитку власних ферм;

5) оновлення наявних та розбудова нових систем зрошення на території держави, для підвищення ефективності та конкурентоспроможності рослинницької галузі України на різних територіальних рівнях;

6) розвиток кооперативної діяльності та ін.

В означеному контексті перспективи подальших досліджень полягають у вивченні просторово-часової динаміки галузевої та внутрішньогалузевої спеціалізацій, виявленні територіальних дисбалансів у сільськогосподарському землекористуванні України, їх причин та шляхів вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Тенденції перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 11–19.
2. Малік М.Й., Шпикляк О.Г., Мамчур В.А. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 72–85. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201810072>.
3. Sarkisov A., Bohadorova L., Bohadorova V. The Use of Gis Technologies in the Study of Agricultural Development of the Region. *Proceedings of the International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM*. 2018. №18 (2.3). P. 673–679. DOI: <https://doi.org/10.5593/sgem2018/2.3/S11.085>.
4. Богадьорова Л.М., Мельниченко С.Г., Маркелюк А.В. Просторово-часова динаміка якісних змін ефективності виробництва сільськогосподарських культур на підприємствах України у 2015 та 2019 роках. *Європейський науковий журнал Економічних та фінансових інновацій*. 2020. Т. 2, № 6. С. 205–216.
5. Шубравська О.В. Сільськогосподарське виробництво України: нові можливості та виклики розвитку. *Економіка України*. 2015. № 5 (642). С. 40–51.
6. Підлісецький Г.М., Товстопят В.Л., Бурилко А.В. Матеріально-технічна база аграрного виробництва: стан та проблеми відтворення. *Агроінком*. 2008. № 5-6. С. 24–39.
7. Климчук О.В. Специфіка розвитку галузі рослинництва та особливості формування сировинної бази для виробництва біопалив в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 6. С. 24–37.
8. Бабич Т. Дослідження стійкості аграрного комплексу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 8 (36). С. 100–105. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8\(36\)-100-105](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8(36)-100-105).
9. Мацибора Т.В. Інвестиційна привабливість аграрного сектору України: регіональний аспект. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 49–55.
10. Табінський В.А., Колеснік Є.О., Сіліна І.С. Аналіз стану фермерських господарств в Україні. *Молодий вчений*. 2013. № 6 (33). С. 111–115.

11. Уркевич В.Ю. Правові аспекти створення та функціонування сімейних фермерських господарств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. № 243. С. 67–75.
12. Мохненко А.С. Функціонування і розвиток фермерських господарств в аграрній сфері економіки. *Вісник аграрної науки Причорномор'я. Економічні науки*. 2012. № 1. С. 26–30.
13. Аверчев О.В., Аверчева Н.О. Напрями підвищення ефективності використання земельних ресурсів у фермерських господарствах. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 15–22. DOI: <https://doi.org/10.32702/23066806.2020.5.15>.
14. Олійник А.С. Особливості функціонування фермерських господарств в Україні. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 4 (32). С. 64–67.
15. Демчак І.М., Свиноус І.В., Микитюк Д.М., Сидорук О.П., Биба В.А. Фермерські господарства: сучасний стан та проблеми розвитку. *Розвиток галузей АПК*. С. 43–49.
16. Маренич Т.Г., Борисовський Д.В. Фермерство в Україні та перспективи його функціонування. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2015. № 161. С. 37–50.
17. Алескерова Ю.В., Гурницька С.О. Організація фінансової роботи фермерського господарства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. № 2 (14). С. 123–127.
18. Дудник О.С. Перспективи розвитку фермерства в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 92–97.
19. Голубев А. Фермерські господарства України: тенденції розвитку та економіко-соціальна сутність. *Вісник АПСВТ*. 2017. № 1. С. 58–63.
20. Сільське господарство України за 2015 рік. Від. за випуск Прокопенко О. М. *Державна служба статистики України*. Київ, 2016. С. 360.
21. Сільське господарство України за 2019 рік. Від. за випуск Прокопенко О. М. *Державна служба статистики України*. Київ, 2020. С. 230.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2021

Стаття рекомендована до друку 22.11.2021

REFERENCES

1. Malik, M., Shpykuliak, O. (2018). Trends in the prospects for the development of personal farms. *Economics of agro-industrial complex*, 1, 11-19. (in Ukrainian)
2. Malik, M., Shpykuliak, O., Mamchur, V. (2018). Institutional formalization of the development of family farms in Ukraine. *Economics of agro-industrial complex*, 10, 72-85. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201810072>. (in Ukrainian)
3. Sarkisov, A., Bohadorova, L., Bohadorova, V. (2018). The Use of Gis Technologies in the Study of Agricultural Development of the Region. *Proceedings of the International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM*, 18 (2.3), 673-679. doi: <https://doi.org/10.5593/sgem2018/2.3/S11.085>.
4. Bohadorova, L., Melnychenko, S., Markeliuk, A. (2020). Spatio-temporal dynamics of qualitative changes in the efficiency of crop production at Ukrainian enterprises in 2015 and 2019. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*, 2 (6), 205-216. (in Ukrainian)
5. Shubravskaya, O. (2015). Agricultural production in Ukraine: new opportunities and challenges of development. *Ukraine economy*, 5 (642), 40-51. (in Ukrainian)
6. Pidlisetskyi, H., Tovstopyat, V., Burylko, A. (2008). Material and technical base of agricultural production: condition and problems of reproduction. *Agroinform*, 5-6, 24-39. (in Ukrainian)
7. Klymchuk, O. (2017). The specifics of the development of the crop industry and the peculiarities of the formation of raw materials for the production of biofuels in Ukraine. *Economy. Finances. Management: current issues of science and practice*, 6, 24-37. (in Ukrainian)
8. Babych, T. (2018). Agricultural complex stability investigation. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"*. *Economics series*, 8 (36), 100-105. doi: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8\(36\)-100-105](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8(36)-100-105). (in Ukrainian)
9. Matsybora, T. (2018). Investment attractiveness of the agricultural sector of Ukraine: regional aspect. *Economics of agro-industrial complex*, 3, 49-55. (in Ukrainian)
10. Tabinskyi, V., Koliesnik, Ye., Silina, I. (2013). Analysis of the state of farms in Ukraine. *A young scientist*, 6 (33), 111-115. (in Ukrainian)

11. Urkevych, V. (2016). Legal aspects of the creation and operation of family farms. *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*, 243, 67-75. (in Ukrainian)
12. Mokhnenko, A. (2012). Functioning and development of farms in the agricultural sector of the economy. *Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Coast. Economic sciences*, 1, 26-30. (in Ukrainian)
13. Averchev, O., Avercheva, N. (2020). Directions for improving the efficiency of land use in farms. *Economy and state*, 5, 15-22 doi: <https://doi.org/10.32702/23066806.2020.5.15>. (in Ukrainian)
14. Oliinyk, A. (2015). Features of functioning of farms in Ukraine. *Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, 4 (32), 64-67. (in Ukrainian)
15. Demchak, I., Svytnous, I., Mykytiuk, D., Sydoruk, O., Byba, V. Farms: current status and development problems. *Development of agro-industrial complex industries*, 43-49. (in Ukrainian)
16. Marenych, T., Borysovskiy D. (2015). Farming in Ukraine and prospects for its operation. *Bulletin of the Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture*, 161, 37-50. (in Ukrainian)
17. Aleskerova, Yu., Hurnitska, S. (2018). Organization of financial work of the farm. *Economic Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy*, 2 (14), 123-127. (in Ukrainian)
18. Dudnyk, O. (2016). Prospects for the development of farming in Ukraine. *Economics of agro-industrial complex*, 3, 92-97. (in Ukrainian)
19. Holubiev, A. (2017). Farms of Ukraine: development trends and economic and social essence. *Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*, 1, 58-63. (in Ukrainian)
20. *Agriculture of Ukraine in 2015*. (2016). Prokopenko O. *State Statistics Service of Ukraine*. Kiev. (in Ukrainian)
21. *Agriculture of Ukraine in 2019*. (2020). Prokopenko O. *State Statistics Service of Ukraine*. Kiev. (in Ukrainian)

The article was received by the editors 05.10.2021

The article is recommended for printing 22.11.2021

S. MELNYCHENKO, Postgraduate student, Assistant of the Department of Aquatic Bioresources and Aquaculture, Kherson State Agrarian and Economic University
23 Stritenska St., Kherson, 73006, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5940-7943>, e-mail: sofiya.melnichenko.98@gmail.com

O. MOROZOVA, Ph.D (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Finance, Kherson State Agrarian and Economic University
23 Stritenska St., Kherson, 73006, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6501-3561>, e-mail: postolgamorozova@gmail.com

L. BOHADOROVA, Ph.D (Geography), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Earth Science and Chemistry, Kherson State Agrarian and Economic University
23 Stritenska St., Kherson, 73006, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9072-3434>, e-mail: lbohadorova09@gmail.com

SPATIAL-TEMPORAL DYNAMICS OF QUALITATIVE CHANGES IN EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN AGRICULTURAL HOLDINGS OF UKRAINE IN 2015 AND 2019

The agricultural holdings are one of the most common types of agricultural enterprises in Ukraine. The experience of foreign countries shows that the agricultural holdings should be the basis for the formation and effective development of agricultural industries in the country. They are one of the effective forms of management with the appropriate level of organization of the production technological processes and optimal territory order. However, rapid market transformations and the economic crisis in recent years have had a negative impact on the activities of the agricultural holdings. Theoretical aspects of the agro-industrial complex study, in particular the crop industry of Ukraine are covered in the works of the following homeland scientists: Malik M.Yo., Shpykuliak O.H., Tabinskyi V.A., Koliesnik Ye.O., Silina I.S., Urkevych V.Yu., Mokhnenko A.S. and others. Significant number of problems, such as low level of specialization; insufficient level of development of production, processing and marketing infrastructure; imperfect structure of production and its material and technical support affects the formation of the competitiveness of the agricultural holdings in the homeland market. To solve these problems requires scientific development and practical implementation of a set of measures that will improve the efficiency of the agricultural holdings. The purpose of the article is to study the spatial-temporal trends in the efficiency of the crop branch development in the agricultural holdings of the regions of Ukraine. The object of the research is the plant branch of Ukraine. The subject of the study is the spatial-temporal trends in the efficiency of

the crop branch development of the regions of Ukraine. During the research, the statistical data of spatial-temporal activity of the agricultural holdings in the context of regions for 2015 - 2019 were used. Previous scientific works of homeland scientists were also used. During the study, we used the following methods: statistical, cartographic and comparative-geographical. Agricultural production is influenced by many different factors that determine the peculiarities of its functioning (natural-geographical and socio-geographical). The territory of Ukraine has a favorable geographical, transport and geopolitical position. Demographic features of rural areas have negative trends, which in turn is a factor that determines the agricultural production of the territory. Therefore, all measures must be taken to stabilize the demographic situation in rural areas. Natural-geographical factors include climate and agro-climatic resources, which throughout Ukraine are very favorable for the crop branch development. Despite the favorable conditions for the development of the agricultural complex, in recent years throughout Ukraine there has been a negative trend of reducing the efficiency of crop production. Therefore, the study of spatial-temporal dynamics of sectoral and intra-sectoral specializations and the identification of territorial imbalances in agricultural land use of Ukraine, their causes and solutions is a very important scientific problem today. To increase economic efficiency and smooth operation of the agricultural holdings, our country must take the following measures: improving the legal framework; quality training of qualified personnel; updating the material and technical base; providing long-term and low-interest loans; irrigation system upgrades, etc.

Keywords: crop farming, agricultural holding, innovative technologies, production efficiency, agriculture.

JEL Classification: Q11, D20, R13.

С. Г. МЕЛЬНИЧЕНКО, аспирантка, ассистентка кафедры водных биоресурсов и аквакультуры, Херсонский государственный аграрно-экономический университет
ул. Стретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5940-7943>, e-mail: sofiya.melnichenko.98@gmail.com

О. Г. МОРОЗОВА, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики и финансов, Херсонский государственный аграрно-экономический университет

ул. Стретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6501-3561>, e-mail: postolgamorozova@gmail.com

Л. М. БОГАДЕРОВА, кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры наук о Земле и химии, Херсонский государственный аграрно-экономический университет

ул. Стретенская, 23, г. Херсон, 73006, Украина

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9072-3434>, e-mail: lbohadorova09@gmail.com

ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННАЯ ДИНАМИКА КАЧЕСТВЕННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КУЛЬТУР В ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ УКРАИНЫ В 2015 И 2019 ГОДАХ

Фермерские хозяйства являются одним из наиболее распространенных видов сельскохозяйственных предприятий на территории Украины. Опыт зарубежных стран показывает, что для формирования и эффективного развития сельскохозяйственных отраслей в государстве должны быть основой фермерские хозяйства. Они являются одной из эффективных форм ведения хозяйства с надлежащим уровнем организации технологических процессов производства и оптимальной упорядоченностью территории. Тем не менее, стремительные рыночные преобразования и экономический кризис за последние годы негативно отражаются на деятельности фермерских хозяйств. Теоретические аспекты исследования агропромышленного комплекса, в том числе и растениеводческой отрасли Украины, освещены в трудах таких отечественных ученых: Малик М. И., Шпикуляк А. Г., Табинский В. А., Колесник Е. А., Силина И. С., Уркевич В. Ю., Мохненко А. С. и др. На формирование конкурентоспособности фермерских хозяйств на отечественном рынке оказывает влияние значительное количество проблем, таких как: низкий уровень специализации; недостаточный уровень развития инфраструктуры производства, переработки и сбыта продукции; несовершенная структура производства и его материальное и техническое обеспечение. Для решения указанных проблем необходима научная разработка и практическое внедрение комплекса мероприятий, способствующих повышению эффективности деятельности фермерских хозяйств. Целью статьи является исследование пространственно-временных тенденций эффективности развития растениеводческой отрасли в фермерских хозяйствах Украины. Объектом исследования является растениеводческая отрасль Украины. Предметом исследования есть пространственно-временные тренды эффективности развития растениеводческой отрасли регионов Украины. В процессе исследования использовались статистические данные пространственно-временной деятельности фермерских хозяйств в разрезе регионов за 2015 – 2019 гг. Также были использованы предварительные научные наработки отечественных ученых. При проведении исследования мы использовали следующие методы: статистический, картографический и сравнительно-географический. На сельскохозяйственное производство влияет множество разнообразных

факторов, определяющих особенности его функционирования (естественно-географические и общественно-географические). Территория Украины имеет выгодное географическое, транспортное и геополитическое положение. Демографические особенности сельских территорий имеют негативные тенденции, что в свою очередь является фактором, определяющим агропроизводство территории. Поэтому необходимо принять все меры для того, чтобы стабилизировать демографическое положение сельских территорий. К природно-географическим факторам следует отнести: климат и агроклиматические ресурсы, которые на всей территории Украины очень благоприятны для развития растениеводческой отрасли. Несмотря на благоприятные условия для развития сельскохозяйственного комплекса, в последние годы по всей территории Украины наблюдается негативная динамика относительно уменьшения эффективности производства растениеводческого комплекса. Поэтому, исследование пространственно-временной динамики отраслевой и внутриотраслевой специализаций и выявление территориальных дисбалансов в сельскохозяйственном землепользовании Украины, их причин и путей решения достаточно актуальной научной проблемой сегодняшнего дня. Для повышения экономической эффективности и бесперебойного функционирования фермерских хозяйств наше государство должно принять следующие меры: совершенствование законодательной базы; качественная подготовка квалифицированных кадров; обновление материально-технической базы; предоставление долгосрочных и низкопроцентных кредитов; обновление систем орошения и т.д.

Ключевые слова: **растениеводство, фермерское хозяйство, инновационные технологии, эффективность производства, сельское хозяйство.**

JEL Classification: Q11, D20, R13.

Як цитувати: Мельниченко, С. Г., Морозова, О. Г., & Богадъорова, Л. М. (2021). Просторово-часова динаміка якісних змін ефективності виробництва сільськогосподарських культур у фермерських господарствах України у 2015 та 2019 роках. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (101), 45-58. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2021-101-05>.

In cites: Melnychenko, S., Morozova, O., & Bohadorova, L. (2021). Spatial-temporal dynamics of qualitative changes in efficiency of agricultural production in agricultural holdings of Ukraine in 2015 and 2019. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (101), 45-58. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2021-101-05>. (in Ukrainian)
